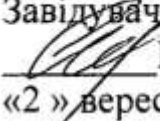

ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
Кафедра екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри, професор
 М.С. Самойлік
«2» вересня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Екологічний менеджмент, експертиза та інспектування

Освітньо-професійна програма
спеціальності
галузь знань
освітній ступінь
факультет

Екологія
101 Екологія
10 Природничі науки
Бакалавр
Агротехнологій та екології

Полтава
2019/2020 н.р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент, експертиза та інспектування» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою Екологія спеціальності 101 Екологія.

Мова викладання державна.

Розробник: д.е.н., професор кафедри екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля Самойлік Марина Сергіївна.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри екології, збалансованого природокористування та захисту довкілля

Протокол від « 2 » вересня 2019 року № 1

Схвалено науково-методичною радою спеціальності «Екологія»
Протокол від « 3 » вересня 2019 року № 1

Голова (Тараненко А.О.)

1. Опис навчальної дисципліни

Елементи характеристики	Денна форма навчання
Загальна кількість годин	180
Кількість кредитів	6
Місце в індивідуальному плані здобувача вищої освіти	вибіркова
Рік навчання (курс)	4
Семестр	7
Лекції (годин)	32
Практичні (семінарські) (годин)	28
Самостійна робота (годин) в. т. ч. індивідуальні завдання	120
Вид підсумкового контролю	екзамен

2. Передумови для вивчення навчальної дисципліни

Перелік дисциплін, які передують її вивченню: «Хімія з основами біогеохімії», «Основи екологічної хімії», «Моніторинг довкілля», «Управління та поводження з відходами», «Управління природоохоронною діяльністю».

3. Заплановані результати навчання

Мета вивчення навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент, експертиза та інспектування» формування знань щодо: головних засад створення та функціонування систем екологічного менеджменту; процедури ведення діяльності з екологічного менеджменту на різних рівнях; теоретико-методичної бази екологічної експертизи як процесу оцінки ступеня екологічного ризику і безпеки від розміщення (розширення) господарських об'єктів, відповідності об'єктів, що підлягають експертній оцінці, вимогам екологічного законодавства, діючим нормативам; системних уявлень про роль екологічного інспектування у охороні навколишнього природного середовища.

Основні завдання навчальної дисципліни: формування у здобувачів знань, умінь і навичок щодо розробки складових частин систем екологічного менеджменту; вивчення загальних вимог до проведення екологічної експертизи; нормативно-законодавчих актів про екологічну експертизу; методичних аспектів проведення екологічної експертизи; особливостей проведення екологічної експертизи як нового науково-практичного виду діяльності по оцінці механізму коадаптації природних і господарських підсистем; процедури та методики здійснення екологічної експертизи; перспектив розвитку та впровадження екологічної експертизи; розуміти основні завдання та функції інспектування, права екологічної інспекції; засвоїти порядок проведення інспекторських

перевірок по дотриманню природокористувачами вимог законодавства по охороні навколишнього природного середовища.

Компетентності

загальні: знання та розуміння предметної області та професійної діяльності; здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;

фахові: здатність до використання основних принципів та складових екологічного управління; здатність до опанування міжнародного та вітчизняного досвіду вирішення регіональних та транскордонних екологічних проблем; здатність приймати організаційні, природоохоронні та інші рішення, які забезпечують екологічно безпечне функціонування агроєкосистем; здатність до виявлення та оцінювання екологічно кризових територій та надання рекомендацій щодо їх відновлення.

Програмні результати навчання: демонструвати розуміння основних принципів управління природоохоронними діями та/або екологічними проектами; використовувати принципи управління, на яких базується система екологічної безпеки; вибирати оптимальну стратегію проведення громадських слухань щодо проблем та формування територій природно-заповідного фонду та екологічної мережі; усвідомлювати відповідальність за ефективність та наслідки реалізації комплексних природоохоронних заходів; уміти формувати запити та визначати дії, що забезпечують виконання норм і вимог екологічного законодавства.

4. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Головні законодавчо-правові засади екологічного менеджменту в Україні.

Тема 2. Міжнародні стандарти в сфері екологічного менеджменту й суміжних сферах.

Тема 3. Організація екологічної діяльності підприємства.

Тема 4. Якісна оцінка ефективності систем екологічного менеджменту.

Тема 5. Процедура екологічної оцінки в Україні.

Тема 6. Теоретичні основи СЕО.

Тема 7. Етапи проходження процедури СЕО.

Тема 8. Нормативно-правові акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що регламентують процедуру ОВД.

Тема 9. Процедура оцінки впливу на довкілля планованої діяльності.

Тема 10. Алгоритм дій в межах нормативно-правових актів, що регламентують процедуру оцінки впливу на довкілля.

Тема 11. Моніторинг наслідків для довкілля.

Тема 12. Теоретичні основи екологічного інспектування.

Тема 13. Проведення інспекторських перевірок з охорони навколишнього природного середовища.

Тема 14. Здійснення державного контролю за станом атмосферного повітря.

Тема 15. Здійснення державного контролю за охороною земель та використанням надр.

Тема 16. Громадський природоохоронний контроль.

5. Структура (тематичний план) навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин			
	денна форма			
	усього	у тому числі		
		л	п	с.р.
Тема 1. Головні законодавчо-правові засади екологічного менеджменту в Україні.		2		
Тема 2. Міжнародні стандарти в сфері екологічного менеджменту й суміжних сферах.		2	2	
Тема 3. Організація екологічної діяльності підприємства.	30	2	2	20
Тема 4. Якісна оцінка ефективності систем екологічного менеджменту.	28	2	6	20
Тема 5. Процедура екологічної оцінки в Україні.		2	6	
Тема 6. Теоретичні основи СЕО.		2		
Тема 7. Етапи проходження процедури СЕО.	34	2	2	20
Тема 8. Нормативно-правові акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що регламентують процедуру ОВД.		2		
Тема 9. Процедура оцінки впливу на довкілля планованої діяльності.		2	2	
Тема 10. Алгоритм дій в межах нормативно-правових актів, що регламентують процедуру оцінки впливу на довкілля.		2		
Тема 11. Моніторинг наслідків для довкілля.	32	2	2	20
Тема 12. Теоретичні основи екологічного інспектування.		2	2	
Тема 13. Проведення інспекторських перевірок з охорони навколишнього природного середовища.		2		
Тема 14. Здійснення державного контролю за станом атмосферного повітря.	30	2	2	20
Тема 15. Здійснення державного контролю за охороною земель та використанням надр.		2		
Тема 16. Громадський природоохоронний контроль.	26	2	2	20

Усього годин	180	32	28	120
--------------	-----	----	----	-----

5. Теми практичних занять

№ з/п	назва теми	кількість годин
Тема 1. Головні законодавчо-правові засади екологічного менеджменту в Україні.		
Тема 2. Міжнародні стандарти в сфері екологічного менеджменту й суміжних сферах.		
1	Методологія створення інтегрованих систем екологічного менеджменту.	2
Тема 3. Організація екологічної діяльності підприємства.		
2	Визначення екологічних аспектів.	2
Тема 4. Якісна оцінка ефективності систем екологічного менеджменту.		
3	Ознайомлення з сучасними напрямками розвитку екологічного менеджменту.	2
4	Стандарти і міжнародні рекомендації в системі екологічного менеджменту.	2
5	Оцінка життєвого циклу продукції. Екологічний маркетинг.	2
Тема 5. Процедура екологічної оцінки в Україні.		
6	Аналіз історії розвитку законодавства та нормативно-правових актів з екологічної оцінки в Україні.	2
7	Виконання міжнародних зобов'язань України в сфері оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки.	2
8	Зміст та основні положення Законів України «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про оцінку впливу на довкілля»	2
Тема 6. Теоретичні основи СЕО. Тема 7. Етапи проходження процедури СЕО.		
9	Процедура стратегічної екологічної оцінки.	2
Тема 8. Нормативно-правові акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що регламентують процедуру ОВД. Тема 9. Процедура оцінки впливу на довкілля планованої діяльності.		
10	Виконання процедури ОВД. Підготовка та оприлюднення повідомлення.	2
Тема 10. Алгоритм дій в межах нормативно-правових актів, що регламентують процедуру оцінки впливу на довкілля. Тема 11. Моніторинг наслідків для довкілля.		
11	Процес підготовки звіту про плановану діяльність. Громадського обговорення та надання висновку з ОВД.	2
Тема 12. Теоретичні основи екологічного інспектування.		
12	Розрахунок об'ємів та концентрацій забруднюючих речовин.	2
Тема 13. Проведення інспекторських перевірок з охорони навколишнього природного середовища. Тема 14. Здійснення державного контролю за станом атмосферного повітря.		
13	Розрахунок розмірів збитків, заподіяних державі внаслідок	2

	забруднення поверхневих вод.	
Тема 15. Здійснення державного контролю за охороною земель та використанням надр. Тема 16. Громадський природоохоронний контроль.		
14	Розмір компенсації збитків, регулюючі коефіцієнти.	2
разом		28

6. Теми самостійної роботи

№ з/п	назва теми	кількість годин
Тема 1. Головні законодавчо-правові засади екологічного менеджменту в Україні. Тема 2. Міжнародні стандарти в сфері екологічного менеджменту й суміжних сферах. Тема 3. Організація екологічної діяльності підприємства.		
1	Екологічний менеджмент підприємства: екологічні шанси і ризики сучасного підприємства. Екологічна відповідальність та етика бізнесу.	20
Тема 4. Якісна оцінка ефективності систем екологічного менеджменту.		
2	Екологічні баланси як елемент інформаційної системи підприємства.	20
Тема 5. Процедура екологічної оцінки в Україні. Тема 6. Теоретичні основи СЕО. Тема 7. Етапи проходження процедури СЕО.		
3	Процедура стратегічної екологічної оцінки в ЄС. Методологія проведення СЕО.	20
Тема 8. Нормативно-правові акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що регламентують процедуру ОВД. Тема 9. Процедура оцінки впливу на довкілля планованої діяльності. Тема 10. Алгоритм дій в межах нормативно-правових актів, що регламентують процедуру оцінки впливу на довкілля. Тема 11. Моніторинг наслідків для довкілля.		
4	SWOT-аналіз екологічної ситуації в місті.	20
Тема 12. Теоретичні основи екологічного інспектування Тема 13. Проведення інспекторських перевірок з охорони навколишнього природного середовища. Тема 14. Здійснення державного контролю за станом атмосферного повітря.		
5	Розрахунок об'ємів та концентрацій забруднюючих речовин. Розрахунок наднормативних викидів.	20
Тема 15. Здійснення державного контролю за станом ґрунтів. Тема 16. Громадський природоохоронний контроль.		
6	Обчислення розміру шкоди, заподіяної територіям та об'єктам природно-заповідного фонду.	20
разом		120

7. Індивідуальні завдання

Індивідуальна робота з дисципліни «Екологічний менеджмент, експертиза та інспектування» навчальним планом не передбачена.

8. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання, форми поточного і підсумкового контролю

Критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти підсумкового оцінювання є досягнення ним рівня вище межі незадовільного навчання. Одним із обов'язкових елементів освітнього процесу є систематичний поточний контроль оволодіння компетентностями та підсумкова оцінка рівня засвоєння навчального матеріалу і вміння використовувати ці знання на практиці.

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання для поточного контролю успішності здобувачів вищої освіти:

виконання вправ на практичних заняттях (1 – 4 балів);

виконання завдань самостійної роботи (1 – 4 балів);

екзамен (1 – 20 балів).

Форма проведення підсумкового контролю згідно з робочим та навчальним планом – **екзамен.**

ОЦІНЮВАННЯ ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виконання завдань на практичних заняттях

Кількість балів	Критерії оцінювання
4	Здобувачем надана повна відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 90% потрібної інформації).
4	Здобувачем надана достатньо повна відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 75% потрібної інформації), або повна відповідь з незначними неточностями
3	Здобувачем надана неповна відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 60% потрібної інформації та незначні помилки)
1	Здобувачем надана коротка відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми із суттєвими помилками (менше 30% потрібної інформації)

Виконання завдань самостійної роботи

Кількість балів	Критерії оцінювання
4	Здобувачем надана повна відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 90% потрібної інформації).
	Здобувачем надана достатньо повна відповідь при захисті

3	теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 75% потрібної інформації), або повна відповідь з незначними неточностями
2	Здобувачем надана неповна відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми (не менше 60% потрібної інформації та незначні помилки)
1	Здобувачем надана коротка відповідь при захисті теоретичної і практичної компоненти теми із суттєвими помилками (менше 30% потрібної інформації)

Критерії та шкала оцінювання виконання завдань на екзамен

Розподіл балів	Критерії оцінювання навчальних досягнень
20-18	Показано всебічне, систематичне і глибоке знання матеріалу. Засвоєна сутність основних понять предмету, їх зв'язок та значення для майбутньої професії. Проявлено творчі здібності в розумінні теоретичного матеріалу, розуміння процесу здійснення екологічної експертизи і формування висновків.
17-15	Показано достатнє знання матеріалу предмету. Проявлено систематизований характер знань з питань предмету, але відповіді на питання стислі, але допущені незначні помилки в розумінні процесу здійсненні екологічної експертизи.
14-9	Показано поверхневе знання основного матеріалу курсу. Відповіді на питання не повні. Допущено принципові помилки у розумінні основних питань предмету.
8-6	Здобувачем надана коротка відповідь на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів.
5-1	Відсутність знань основного матеріалу курсу.

9. Схема нарахування балів з навчальної дисципліни

Назва теми	Види навчальної роботи здобувачів вищої освіти		Екзамен	Разом по темі
	виконання завдань на практичних заняттях	виконання завдань самостійної роботи		
Тема 1. Головні законодавчо-правові засади екологічного менеджменту в Україні.				
Тема 2. Міжнародні стандарти в сфері екологічного менеджменту й суміжних сферах.	4			

Тема 3. Організація екологічної діяльності підприємства.	4	4		12
Тема 4. Якісна оцінка ефективності систем екологічного менеджменту.	12	4		16
Тема 5. Процедура екологічної оцінки в Україні.	12			
Тема 6. Теоретичні основи СЕО.				
Тема 7. Етапи проходження процедури СЕО.	4	4		20
Тема 8. Нормативно-правові акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що регламентують процедуру ОВД.				
Тема 9. Процедура оцінки впливу на довкілля планованої діяльності.	4			
Тема 10. Алгоритм дій в межах нормативно-правових актів, що регламентують процедуру оцінки впливу на довкілля.				
Тема 11. Моніторинг наслідків для довкілля.	4	4		12
Тема 12. Теоретичні основи екологічного інспектування.	4			
Тема 13. Проведення інспекторських перевірок з охорони навколишнього природного середовища.				
Тема 14. Здійснення державного контролю за станом атмосферного повітря.	4	4		12
Тема 15. Здійснення державного контролю за охороною земель та використанням надр.				
Тема 16. Громадський природоохоронний контроль.	4	4		8
Екзамен				20
Разом	56	24	20	100

10. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Бондаренко О. О. Проблемні питання нової процедури ОВД: аналіз і пропозиції / О. О. Бондаренко, Д. В. Гулевець, О. М. Гусєв, К. В. Журбас, С. А. Савченко, Г. П. Проців, В. В. Шаравара // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Екологія. – Випуск 3. – Кам'янець-

Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – С. 9–19.

2. ДБН А.2.2-1-2003 «Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд» К.: Держкоммістобудування України, 2004. - 25 с.

3. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / За ред.В.Ф.Семенова, О.Л.Михайлюк. – Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 407с.

4. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник. – Рівне: РДТУ, 2001. – 343с.

5. Інструкція «Про зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві». – Затверджено наказом Мінприроди від 10 лютого 1995 р., №7.

6. Лук'янихін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком. – Суми: «Університетська книга», 2002, с.163–168.

7. Про стратегічну екологічну оцінку [Електронний ресурс]: Закон України від 20.03.2018 року №2354-VIII, / Верховна Рада України. – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>

8. Про екологічну експертизу [Електронний ресурс]: Закон України від 09.02.1995 року № 45/95-ВР / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80>.

9. Про оцінку впливу на довкілля [Електронний ресурс]: Закон України від 23.05.2017 року №2059-VIII/Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.

10. Про регулювання містобудівної діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від 17.02.2011 року № 3038-VI/Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

11. Положення про Державну екологічну інспекцію. – Затверджено постановою КМУ в редакції від 16 червня 2004 р., №770.

12. Порядок організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства. – Затверджено наказом Мінприроди від 10 вересня 2008 р., №464.

13. Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. – Затверджено постановою ВРУ від 29 жовтня 1992 р., №2751 – XII.

Допоміжні:

14. ДСТУ ISO 9001-2009 “Системи менеджменту якості” – Київ, Держспоживстандарт України, 2009. – 18с.

15. ДСТУ ISO 14001-2006. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування. – Київ, Держспоживстандарт України, 2006. – 23с.

16. ДСТУ ISO 14004-2006. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення. – Київ, Держспоживстандарт України, 2006. – 45с.

17. Інструкція з оформлення державними інспекторами з контролю за використанням і охороною земель Держземінспекції та її територіальних органів матеріалів про адміністративні правопорушення. – Затверджено наказом Держкомітету по земельних ресурсах від 28 квітня 2009 р., №205.
18. Методичні рекомендації «Про порядок проведення інспекторських перевірок по дотриманню природокористувачами вимог законодавства по охороні навколишнього природного середовища». – Затверджено наказом Головної екологічної інспекції Мінприроди від 28 березня 1994 р., №7.
19. Методичні рекомендації «Про порядок виявлення порушень та застосування заходів впливу до порушників природоохоронного законодавства». – Збірник методичних рекомендацій про державний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства». – За ред. А.М. Коренчука, В.Д. Солодкого. – Чернівці: Зелена Буковина, 1996. – с. 17-42.
20. Шаравара В. В. Впровадження оцінки впливу на довкілля в Україні: аналіз ризиків і перспектив (громадське бачення)/В. В. Шаравара, О. О. Бондаренко, О. Г. Тарасова, Р. Б. Гаврилюк, Д. В. Гулевець, С. А. Савченко //Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування: науковотехнічний журнал. – № 2 (18) – Івано-Франківськ: ІваноФранківський національний технічний університет нафти і газу, 2018. – С. 93–105.
21. Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment [Електроннийресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0092>.
22. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment.
23. Environmental Impact Assessment of Projects. Guidance on Scoping. Режим доступу: http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA_guidance_Scoping_final.pdf.

Інформаційні ресурси

1. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>
2. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
3. <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0052>.
4. http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA_guidance_Scoping_final.pdf.
5. <http://www.menr.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України.
6. <http://www.unep.org> – Програма ООН з навколишнього середовища.
7. <http://www.eco-forum.org> – Сайт Європейського екофоруму.
8. <http://www.greenpeace.ru> – Сайт Грінпіс.
9. <http://www.ecoleague.net> – Сайт Всеукраїнської екологічної ліги.
10. <http://chitalka.info/>
11. <http://readbookz.com/>
12. <http://www.ukrntec.com><http://www.ecolife.org.ua>
13. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>
14. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>

15. <http://proeco.visti.net/>